

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“- ШТИП
ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

ЗБОРНИК

НАУЧНО - СТРУЧНА ТРИБИНА
„УЧИТЕЛОТ И СРЕДИНАТА ЗА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ“

ШТИП, 2016

ФАКУЛТЕТ ЗА ОБРАЗОВНИ НАУКИ

НАУЧНО - СТРУЧНА ТРИБИНА

„ УЧИТЕЛОТ И СРЕДИНАТА ЗА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ “

(одржана на ден **02.10.2015** година, Факултет за образовни науки, Штип)

2016, Штип

За издавачот:

проф. д-р Соња Петровска, декан

Издавачки совет:

проф. д-р Блажо Боев
проф. д-р Дејан Мираковски
Проф. д-р Кирил Барбареев

Уредувачки одбор – Editorial Board:

проф. д-р Снежана Јованова Митковска
проф. д-р Снежана Мирасчиева
Проф. д-р Кирил Барбареев
доц. д-р Даниела Коцева
доц. д-р Ирена Китанова

Јазично уредување - Language Editor:

Весна Ристова (македонски јазик)
м-р Снежана Кирова (англиски јазик)

Дизајн на корица - Design:

проф.д-р Никола Смилков

Техничко уредување – Technical Editing:

доц. д-р Даниела Коцева
доц. д-р Ирена Китанова

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

371.3:371.213.3(082)

УЧИТЕЛОТ и средината за учење и развој: научно-стручна трибина:
(одржана на ден 02.10.2015 година, Факултет за образовни науки, Штип)
/ [уредувачки одбор Снежана Јованова-Митковска ... и др.]. - Штип:
Универзитет "Гоце Делчев", Факултет за образовни науки, 2016. - 116
стр.: илустр.18 ; 25 см

Дел од трудовите на англ. јазик. - Библиографија кон трудовите

ISBN 978-608-244-364-5

а) Креирање средина за учење - Наставници - Зборници
COBISS.MK-ID 102227978

СОДРЖИНА

Предговор.....	7
Снежана Мирасчиева, Емилија Петрова Ѓорѓева, Даниела Коцева СРЕДИНАТА ЗА УЧЕЊЕ И АКТЕРИТЕ ВО НЕА	8
Елизабета Симоновска ИТЦ СИСТЕМ НА УЧЕЊЕ - ДЕНЕС.....	16
Верица Јосимовска КАБИНЕТОТ ПО ИСТОРИЈА – УЧИТЕЛКА ЗА ЖИВОТОТ.....	21
Киро Јорданов МОДЕРНО ВРЕМЕ – МОДЕРНИ УЧИТЕЛИ: РАБОТИЛНИЦИ, СЕМИНАРИ И ВЕБИНАРИ.....	24
Даниела Коцева, Снежана Мирасчиева СЕМЕЈСТВОТО КАКО СРЕДИНА ЗА УЧЕЊЕ И ПОЗИТИВЕН РАЗВОЈ.....	33
Светлана Пандилоска Грнчаровска, Рабије Мурати КАКОВ НАСТАВНИК МУ ТРЕБА НА СОВРЕМЕНОТО УЧИЛИШТЕ.....	41
Катица Трајкова, Илија Митров ПОЧИТУВАЊЕ НА РАЗЛИЧНОСТИ.....	45
Емилија Петрова Ѓорѓева ПРЕВЕНЦИСКИ ПРИСТАПИ НА АСОЦИЈАЛНО ОДНЕСУВАЊЕ	48
Лидија Кондинска НАСТАВНИКОТ, КРЕАТОР НА СРЕДИНАТА ЗА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ.....	53
Василка Ѓурчиновска ПОСТИГАЊАТА НА УЧЕНИЦИТЕ КАКО КРИТЕРИУМ ЗА УСПЕШНОСТА.....	61
Снежана Јованова-Митковска КРЕИРАЊЕ НА СТИМУЛАТИВНА СРЕДИНА ЗА ПОУЧУВАЊЕ И УЧЕЊЕ МАТЕМАТИКА	67
Елена Ташкова, Лидија Камчева Панова ЛОГОПЕДСКИ ЕДУКАТИВЕН СОФТВЕР – ПРЕДИЗВИЦИ И МОЖНОСТИ ЗА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ НА ГОВОРОТ И ЈАЗИКОТ	76
Маре Жежовска Трајковски, Силвана Ристевска ДИЈАБЕТЕС И ДЕБЕЛИНА – АКТУЕЛЕН ПРОБЛЕМ КАЈ ДЕЦАТА	81

Билјана Попеска МОЖНОСТИТЕ НА УЧИЛНИЦАТА ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВА ПО ФИЗИЧКО И ЗДРАВСТВЕНО ОБРАЗОВАНИЕ	83
Сања Мирчевска НАСТАВНИКОТ, КРЕАТОР НА СРЕДИНАТА ЗА УЧЕЊЕ И РАЗВОЈ	92
Драгана Кузмановска, Билјана Иванова, Снежана Кирова УЛОГАТА НА НАСТАВНИКОТ ВО ИНТЕРКУЛТУРНОТО ОБРАЗОВАНИЕ.....	102
Билјана Денкова, Јадранка Клисарова НАСТАВАТА ПО ПРИРОДА КАКО ИДЕАЛНА СРЕДИНА ЗА УЧЕЊЕ И ЗНАЕЊЕ.....	108

СЕМЕЈСТВОТО КАКО СРЕДИНА ЗА УЧЕЊЕ И ПОЗИТИВЕН РАЗВОЈ

Даниела Коцева¹, Снежана Мирасчиева²

^{1,2} Факултет за образовни науки, Универзитет „Гоце Делчев“, Штип

Апстракт:

Во последните децении на овој век, сè поактуелни се истражувањата поврзани со условите на семејната средина во образовните постигнувања на учениците. Семејството е сложен систем и сите членови во него се меѓусебно поврзани на различни начини и зависни еден од друг. Семејството, како заедница на родители и деца, поради природата на односите и прилично јаките емотивни врски меѓу членовите, а посебно поради големите можности за влијание на родителите врз севкупниот развој на личноста на младите има битно влијание за нивното образование и позитивен развој. Средината за учење многу влијае врз когнитивниот, социјалниот, емотивниот и физичкиот развој на детето. Остварувањето топла, интимна атмосфера во домот на детето, ја осигурува неговата благосостојба и ја стимулира неговата иницијатива, самостојност и внатрешна мотивација. Клуч за остварување на емотивно безбедна и здрава средина која ја негува благосостојбата на детето е на прво место семејството, кое го поддржува и охрабрува детето и ја стимулира активноста наместо да ја спречува. За да постигнат високи и квалитетни резултати и да развијат љубов кон учењето, на децата им е потребно да се чувствуваат прифатени и слободни, да се изразат без страв дека ќе бидат отфрлени или исмеани.

Клучни зборови: семејство, семејна средина, развој, постигнувања, социјализација, образование

FAMILY AS AN ENVIRONMENT FOR LEARNING AND POSITIVE DEVELOPMENT

Daniela Kocева¹, Snezana Mirascieva²

^{1,2} Faculty of Educational Sciences, Goce Delcev University, Stip, Macedonia

Abstract:

In the last decades of this century, research related to the conditions of the family environment in the educational achievements of students has become more current. The family is a complex system and all its members are interconnected in different ways and dependent on one another. The family has an important impact on children's education and positive development as a community of parents and children, because of the very nature of relationships and fairly strong emotional ties between members, and especially because parents can greatly influence the overall personality development of young people. The learning environment greatly affects the cognitive, social, emotional and physical development of the child. Exercising warm, intimate atmosphere in the home of the child ensures his/her welfare and stimulates his/her initiative, autonomy and internal motivation. The key to achieving emotionally safe and healthy environment that fosters the well-being of the child is primarily the family which supports and encourages the child and stimulates activity instead of preventing it. In order to achieve high and quality results and develop a love of learning, children need to feel accepted and free to express themselves without fear of being rejected or ridiculed.

Kew words: family, family environment, development, achievement, socialization, education.

Што претставува семејството?

Кога зборуваме за семејството, без сомнение зборуваме за еден од најсложените феномени. Семејството е една од најзначајните и најкомплексните општествени групи, која се темели на крвната врска и обврската на родителите спрема децата. Како таква таа е поврзана со сите облици на општествениот живот и развитокот на човекот како личност. Семејството е основна единица на општествената организација. Тоа е универзално и како такво опстојува и се приспособува долго време, она што се менува всушност е неговата структура. Функционирањето на човечкото општество не може да се замисли без основната единица – семејството.

Семејството е основна установа која постои во еден поширок социо-економски контекст, варира во различни култури и промени со текот на времето (Cancian & Рид, 2009; Хил, 2012). Тоа е камен-темелникот, кој негува социјални врски и влијанија врз животот на луѓето. Социолози и антрополози даваат различни дефиниции за овој термин. Дефиницијата на оваа социјална универзална институција е од клучно значење, бидејќи тоа влијае на нашето разбирање за добросостојбата на детето (Менинг, 2006; Cancian & Рид, 2009). Функционирањето, структурата и карактеристиките на семејството се од клучно значење во одредувањето на добросостојбата на децата. Мурдок (1949) го дефинира семејството како социјална група составена од возрасните од обата пола, кои имаат заедничко живеење, одржување на социјално одобрени сексуална врска и има еден или повеќе деца од сексуалниот соживот. Coser ([1964] 2004) го дефинира семејството како група на луѓе составено од маж, жена и нивните деца родени во нивниот брак и обединети со морални, правни и социјални права и обврски. Хил и Tisdall (1997) го дефинираат семејството како заедница составена од деца под 18 години, каде што семејните врски се значајни како и возрасните односи.

Социолозите идентификувале два семејни вида: а) потесното семејство составено од две возрасни лица од различен пол и нивните деца (сопствени или усвоени); и б) поширокото семејство се состои од две или три генерации кои живеат заедно (Гиденс, 1993. Bilton et al, 1996).

Функции кои ги остварува семејството

Семејството е општествена група која ја карактеризира заедничко живеење, економска соработка и размножување. Целите што ги остварува семејството не се специјализирани, туку фундаментални и тие се од општ карактер. Тоа е заедница што претпоставува целосна партиципација на личноста, кооперација и солидарност, како основи за меѓусебна соработка и припаѓање, не само врз рационална, туку и врз емотивна основа. Она што е од особена важност за семејството е неговата функција, која исто така во текот на времето постојано се менува. Кога станува збор за функциите на семејството од социјален аспект се: репродукција на младите или биолошка функција, растење и социјализација на децата – биосоцијална функција, економско одржување на семејството, задоволување на сексуалните и другите психолошки потреби – социјално-психолошка функција. Во овој труд посебно внимание ќе посветиме токму на

социјализаторската функција на семејството како основа за позитивен развој на личноста, која претставува универзална улога на семејството која не се променила низ историјата. Семејството е оној примарен агенс во кој се врши, т.е. започнува процесот на социјализацијата на личноста. Во исто време можеме да го согледаме како „фабрика“ каде што се произведуваат личности. Социјализацијата на децата се одвива внатре во семејството, а се состои од два основни процеси: интернализација (усвојување) на културата на општеството и структурирање на личноста. Кога не би се усвоила културата, општеството би престанало да постои, бидејќи без заеднички норми и вредности општествениот живот не би бил возможен. Семејството го подготвува поединецот за негово вклучување во улогата што ќе ја игра во општеството.

Искуството што го добива детето во семејството претставува рамка во којашто се врши интерпретацијата, толкувањето на искуствата стекнати надвор од семејството и како модел-пример на целокупното социјално однесување. Истражувањата на семејството покажуваат дека децата што растат и се развиваат во семејства со помал број на членови, се помалку склони кон деликвенција, и се со повисок степен на интелигенција. Децата кои растат во семејства со двајца континуирано во брак родители или со двајца среќно оженети биолошки родители се помалку изложени на стресна и конфликтна семејна средина и се емотивно поблиску до своите родители, отколку нивните врсници кои потекнуваат од разведени родители или кршливи невенчани парови.

Семејството задоволува низа човекови потреби како што се потребите за идентитет, потребата за сигурност, развој, образование. Семејството се јавува како значаен социјален систем, во кој се врши процес на воспитување на подмладокот во физички, морален и интелектуален поглед. Формирањето на личноста, на нејзините персонални карактеристики, во голема мера зависи од начинот на кој тие се втиснати од страна на семејството. Ако во животот на родителите се случуваат комплицирани ситуации, како на пример, финансиски потешкотии, чести кавги, се наоѓаат пред развод или штотуку ја загубиле работата, тоа веднаш ќе се одрази на сите членови на семејството, особено на децата. Децата се плашат од непознатото и од неочекуваните промени. Тие тежнеат кон стабилност и имаат потреба од мирна средина каде се чувствуваат безбедно, заштитено и безгрижно. Напнатите односи и честите преселби поради кои децата мора да ги менуваат и училиштата, а со тоа ги губат и веќе стекнатите пријатели, ги прави децата несигурни. Одвојување од блиските на подолг период, смрт на блиска личност или пак можеби домашно милениче може децата сосема да ги исфрли од рамнотежа, да ги збуни и да ги исплаши. Тоа можат да бидат определени семејни ритуали, традиции, заеднички активности, како и меѓусебно помагање, почитување, чувство на отвореност, доверба, сочувство, љубов односно грижливи и внимателни меѓучовечки односи. Колку е постабилно детското секојдневие, толку позаштитено и посигурно тоа и ќе се чувствува. Редот и ритуалите се важен предуслов за добра концентрација и дисциплина кај детето. Секое семејство има свое темпо на функционирање, свои уникатни карактеристики и свои потреби, различни од потребите на секое друго семејство. Но постојат работи кои му се потребни на секое дете, работи кои му даваат смисла на зборот семејство, односно работи кои можат да ги направат родителите со цел да го потпомогнат раниот психолошки развој кај

своето дете и да постават цврста основа на која ќе ги темели своите животни искуства. Обидете се да создадете атмосфера во која се чувствува хармонија и љубов. Ритуалите како заеднички вечерно читање на приказна, саботни прошетки во најблискиот парк или семеен неделен ручек и во тешките периоди на детето ќе му послужат како силна емоционална потпора.

Семејството како средина за учење и позитивен развој

Семејството како заедница на родителите и децата, поради природата на односите и прилично јаките емотивни врски меѓу членовите, а посебно поради големите можности на родителите врз севкупниот развој на личностите на младите, има големо, ако не и пресудно, влијание за нивното образование. Во Република Македонија семејството ги има карактеристиките и на традиционално и на современо семејство. Традиционално (конзервативно) е семејство во кое статусот на жената по правило е инфериорен во однос на мажот, а таткото во семејството го има последниот збор за суштинските прашања во семејството, вклучувајќи го тука и односот кон децата, нивното школување, додека современото семејство го карактеризира принципот на рамноправност на мажот и жената во семејството со соодветни последици врз положбата на децата во семејните односи и кои сè повеќе стануваат фундамент на семејната форма. Во Република Македонија традиционалните карактеристики се позастапени во руралните простори, во мал процент и во урбаните (што е посебно карактеристика на некои етнички заедници). Современите семејства се карактеристични за урбаните средини, со мали исклучоци и за руралните средини, кај кои и понатаму постои степен на патријархалност, но кои ги карактеризира исклучително позитивен однос кон сите нивоа на образование, без разлика, дали се работи за машките или женските деца. Ова, не значи дека традиционалните семејства имаат негативен однос кон образованието. Без разлика дали се работи за еден или друг тип на семејство, тоа е исклучително значаен фактор кој битно влијае врз образовните постигнувања и успехот во учењето кај учениците. Родителите и другите членови на потесното семејство се најважните личности во животот на детето. Тие учествуваат во учењето и развојот на детето од неговото раѓање. Тие ја дефинираат културата и системот на вредности на кои се темели социјализацијата на детето. Членовите на семејството имаат најголемо влијание на успехот на нивното дете во училиштето и во текот на животот.

Според Ливерс (2005) благосостојбата на децата не е само поврзана со стимулативната средина (добра инфраструктура и опрема, разновидни материјали за играње и други активности и слично), туку ги вклучува и следниве нешта:

- позитивна атмосфера и работна клима во домот (пријатна атмосфера, позитивни интеракции, чувство на припадност и слично);
- простор за иницијатива (децата честопати можат сами да ги бираат активностите во кои ќе учествуваат, што е можно повеќе се вклучени во практични активности, создавање правила и правење договори);
- ефикасна организација (јасен дневен план, соодветен на развојните нивоа на децата, без неискористено време, оптимално давање инструкции и насоки, соодветно групирање итн.);

- емпатичен однос од страна на возрасните (водење сметка за чувствата и потребите на децата, интервенирање на стимулативен начин и истовремено давање простор за иницијатива).

Правени се бројни истражувања во однос на тоа како семејството влијае врз образовните постигнувања кај учениците. Во овој труд нема да ги појаснувам поединечно правените анализи за семејството како фактор за позитивен развој и учење, туку накратко ќе направам една генерализација за тоа како различните карактеристики во семејството влијаат врз постигнувањата и развојот на учениците. Истражувањата поврзани со условите на семејната средина во образовните постигнувања на учениците во последните децении, најмногу се усмерени кон утврдување на врската помеѓу социоекономскиот статус на семејството и образованиот успех на учениците во училиштата. Ваквиот пристап е и разбирлив со оглед на тоа што станува збор за релативно стабилна варијабла, за разлика од однесувањето на родителите. Имено истражувањето на поврзаноста на социоекономскиот статус на семејството и образовното постигнување на децата, во суштина е почетна основа при утврдувањето на меѓузависноста на други бројни и разновидни фактори на семејната средина и постигнувањето на децата во училиштето, затоа што социоекономскиот статус на семејството во голем степен ги одредува односите и однесувањето на родителите кон децата. Резултатите кај сите истражувања се дека подобар образовен успех постигнуваат децата чии родители имаат висок социоекономски статус. Семејната средина исто така има огромно влијание врз образовните постигнувања. Овде најчесто се анализираат следниве варијабли: залагањето на родителите за успехот на децата во училиштето, јазичното изразување во семејството, помошта на родителите на децата во учењето и во поттикнувањето на нивниот развој, залагањето на родителите детето да ја запознае пошироката околина, работните навики кои родителите ги ценат и формираат кај децата, интересот и активноста на околината и родителите за интелектуална дејственост на децата. Децата од семејствата со низок социоекономски статус, доколку во нив постои стимулативна клима, можат да постигнат добри образовни резултати. Покрај социоекономскиот статус, кој има одредено влијание во стручната литература сè повеќе се укажува на потребата за истражувања од педагошко-психолошки аспекти на семејната средина како што се: структурата на меѓусебните односи во семејствата, педагошкото однесување на родителите кон децата, стилот на родителско однесување, семејната и воспитна пракса, начинот на воспитувањето на децата, видот на помош што родителите и ја пружат на децата во процесот на учењето, поттикнување и мотивирање на децата, емоционалните односи на родителите кон децата, односно функционирањето на семејната средина во целина. Истражувањата покажуваат дека постојат значителни разлики во степенот на интересирањето на родителите за образовните постигнувања на децата во училиштата во зависност од социјалната класа на која и припаѓаат. За образовниот успех на децата најмногу се интересираат родителите од средната, а најмалку родителите од работничката класа. Најдобри резултати покажуваат децата чии родители се заинтересирани за нивното образование. Исто така, заинтересираноста на родителите за образованието на децата е поважна од социоекономскиот статус. Многу често се потврдува дека ставот на децата кон работата зависи од ставот на родителите и нивното поттикнување и од сопствената

стабилност на децата. Децата кои покажуваат симптоми на емоционална нестабилност, но родителите им се амбициозни и упорно ги поттикнуваат, значително напредуваат во текот на основното училиште. Доколку кај овие деца не постои поддршка од родителите, емоционалната нестабилност сè повеќе се развива и тоа негативно се одразува врз нивното дете. За структурата на семејните односи и успехот на учениците во училиштето постојат различни мислења. Г. Прингл укажува на три категории на деца кои покажуваат неуспех во школувањето поради ускратеност во комуникациите и емотивните односи со родителите и тоа: децата кои живеат во семејството, децата кои живеат во семејства во кои нема културно поттикнување, децата кои не се сакани (посебно од мајките). Несаканото дете мајката свесно или несвесно го отфрла или пак премногу ќе го штити поради чувството на вина, коешто се јавува кај неа заради неговото отфрлање, а тоа пак негативно се одразува во понатамошниот развој на личноста на детето. Децата коишто ќе почувствуваат дека се непосакувани и отфрлени се немирни, со своето однесување сакаат да привлечат внимание на себе, бидејќи подобро е да се има некаков контакт, па дури и тоа да е негативен контакт со тепање и со карање, отколку да се чувствува осамено и запоставено. Децата коишто растеле во деструктивна семејна атмосфера се емоционално нестабилни, тешко се концентрираат и заземаат непријателски или одбрамбен став спрема сите, бидејќи не сакаат нови емоционални повреди. Прифатените деца се чувствуваат сакано, на тие деца родителите физички и вербално им покажуваат колку ги сакаат, но тоа го прават спонтано и неусилно. Допирот, преградката, погледот и насмевката, сето тоа може да помине и без зборови, а да се препознае љубов. За да бидат сигурни дека таа љубов не е лажна, понекогаш на децата им е потребно да се слушнат и збор кој ќе означува љубов. Прифаќањето создава топол однос во кој детето се чувствува сигурно. Либералната семејна клима поволно влијае на образовниот успех отколку авторитативната. Утврдено е дека најдобар просечен успех постигнуваат учениците од семејства со демократски стил на раководење. Воспитниот стил исто така има огромно влијание врз постигнувањето кај учениците. Строгост (казна, прекор, притисок), Охрабрување (помош, прекор, пофалба). Стилот на родителско однесување посматран во рамките на социоекономскиот статус на семејството, укажува дека родителите од ниските социјални слоеви ги казнуваат детските престапи и грешки со телесни казни и со поголем излив на чувства, за разлика од родителите од средниот сталеж, кои на оваа ситуација реагираат пред сè со разочарување и ускратување на љубов, воопшто нивниот стил повеќе е охрабрување во воспитувањето. Децата на родителите со повисок социоекономски статус, ако имаат поддршка од нивните мајки, покажуваат малку страв од училиштето. Родителското охрабрување и поддршката на децата, наспроти строгиот однос, значително поволно дејствува на односот на децата кон училиштето и на исполнувањето на школските обврски. Родителското однесување исто така е позначителен фактор во образовните постигнувања, отколку социоекономскиот статус на семејството. Педагошкото однесување на родителите кон децата, атмосферата во семејството, спремноста и оспособеноста на родителите за соработка со училиштето се најважни во процесот на учење. Утврдена е и значајна поврзаност со целовитоста на семејството (комплетност-некомплетност) и образовниот успех. Најчести причини за неуспех во училиштата

се економските и несредените семејни прилики во кои живеат слабите ученици. Најчесто за слабиот успех на учениците се набројуваат: неповолни социоекономски услови во семејството (невработеност на родителите, слаба материјална состојба и лоши станбени услови), неповолно ниско образовно ниво на родителите, несоодветните меѓусебни односи меѓу членовите на семејството и меѓу семејството и училиштето (несогласување на родителите, непостоенење на адекватна комуникација меѓу родителите и децата, слаба соработка со училиштата, незаинтересираност на родителите), некомплетност на семејството (разведени родители, родители кои работат во странство), физичко и психичко пореметување на членовите во семејството. Покрај ова не може да се занемари и образовното ниво на родителите кое влијае врз успехот на учениците. Учениците кои имаат родители со повисок степен на образование покажуваат и повисоки образовни резултати.

Заклучок

Врз основа на претходно направената анализа и претходно изнесените податоци, можеме да заклучиме колку е важно семејството за развојот и постигнувањето на една личност. Постојат бројни фактори кои влијаат врз образовните постигнувања кај учениците, но семејството, неговите карактеристики, односи и специфики битно е детерминирано како најважно во целокупната реализација на личноста. Искуството што го добива детето во семејството претставува рамка во којашто се врши интерпретацијата, толкувањето на искуствата стекнати надвор од семејството и како модел - пример на целокупното социјално однесување. Улогата на семејството во сите развојни процеси на детето е доминантна. Родителите се тие коишто го стимулираат или инхибираат развојот на детето. Од семејните ресурси и способности ќе зависи и емотивниот, социјалниот, физичкиот и когнитивниот развој на детето. Родителите со своето однесување и со својата личност влијаат на формирањето на сликата за себе кај своите деца, а иднината и среќата на децата зависи од менталната слика којашто ја имаат децата за себе. Целокупниот развој на една возрасна личност зависи од наследните особини и условите во кои таа личност се развивала како дете. Ние не можеме директно да влијаеме на генетската структура на децата, но можеме да оформиме една средина, којашто позитивно ќе влијае на здравиот развој на детето. Доколку во семејната атмосфера владее меѓусебно разбирање, доверба, љубов помеѓу двајцата родители и помеѓу родителите и децата, многу е голема веројатноста дека тоа дете ќе израсне во личност со позитивни особини, личност која ќе биде урамнотежена, одговорна, самостојна, сигурна во себе, со добри социјални контакти и висок степен на толеранција на фрустрација. Таквите деца обично се слободни, весели и без чувство на пониска вредност.

Литература

1. Ahrons, C. R. (2007). Family Ties After Divorce: Long-Term Implications for Children, *Family Process*, 46, 53–65.
2. Amato, P. & Keith, B. (1991), "Parental divorce and the wellbeing of children: A meta-analysis", *Psychological Bulletin*, 110, 26-46.
3. Amato, P. R., Loomis, L. S., & Booth, A. (1995). Parental divorce, marital conflict, and offspring well-being during early adulthood. *Social Forces*, 73, 895–915.

4. Amato, R. P. (2005). The impact of family formation change on the cognitive, social and emotional well-being of the next generation. *The Future of children*, 15(2), 75-96.
5. Amerijckz, G., Humblet, C. P. (2014). Child well-being: What does it mean? *Children and Society* 28, 404-415.
6. Beavers, W. R. (1977). *Psychotherapy and growth: A family systems perspective*. New York: Brunner/Mazel.
7. Becvar, D. S., & Becvar, R. J. (2003). *Family therapy: A systemic integration*. 5th Edition. Boston: Allyn & Bacon.
8. Маршал, Г., (2004), *Оксфордски речник по социологија*, Скопје:МИ-АН
9. Петровски, В., (2006), *Етничноста како фактор за образование во Република Македонија*, Штип:Педагошки факултет
10. Мишковиќ, М., (2003), *Социологија*, Београд
11. Ташева, М., (2003), *Социологија*, Скопје: Филозофски факултет
12. Петровски, В., (2006), *Социологија*, Штип: Педагошки факултет
13. Марковиќ, Д., *Социологија и глобализацијата*, Ниш: Просвета
14. Рот, Н., (1994), *Основи социјалне психологије*, Београд,.
15. Wise, S. (2003). Family structure, child outcomes and environmental mediators. An overview of the development in diverse families study. Research Paper 30. Australian Institute of Family Studies.